

Tatjana Bradara, *Benediktinke u Puli. Arheološko istraživanje grobnica crkve sv. Teodora*, Monografije i katalozi 38, Pula: Arheološki muzej Istre, 2023., 397 str.

Posljednju u nizu iznimno korisnih monografija s novovjekovnom tematikom autorice i urednice Tatjane Bradare, *Benediktinke u Puli. Arheološko istraživanje grobnica sv. Teodora*, izdao je Arheološki muzej Istre, u seriji Monografije i katalozi. Njome se obrađuju podatci proizišli iz arheoloških istraživanja ženskoga benediktinskog samostana sv. Teodora, provedenih od 2005. do 2009. pod vodstvom navedenoga muzeja. Ipak, dio pokretnih nalaza već je obrađen i prezentiran izložbom i katalogom *Svetačke medaljice, pobožna znamenja žiteljica samostana Sv. Teodora u Puli* autorice Ondine Krnjak. Manji dio devocionalija predstavljen je izložbom *Istra, lav i orao* te u popratnom katalogu *Temporis signa, arheološka svjedočanstva istarskog novovjekovlja* autorica Tatjane Bradara i Ondine Krnjak, a svakako valja spomenuti i monografiju *Istra u novom vijeku* kojoj je urednica također Bradara.

U Hrvatskoj ne postoji sinteza arheoloških istraživanja novovjekovnih grobalja, a temeljne studije o tim temama nažalost ne postoje ni u drugim europskim državama. Zbog toga ova knjiga predstavlja iskorak u interpretiranju novovjekovnih pogrebnih i ukopnih običaja, ali i svojevrsnu analizu života jedne mikro zajednice.

Dvojezična monografija sadrži devet poglavlja, od koji četiri potpisuje Bradara: „Uvod“, „Crkva i samostan sv. Teodora u Puli“, „Bilješke o ukopima i nalazi iz grobnica crkve sv. Teodora“ te „Zaključak“. Katalog nalaza sastavile su Bradara i Krnjak, a još pet poglavlja potpisuju različiti stručnjaci, suradnici na projektu. O ljudskim kosturnim ostacima iz grobnica crkve sv. Teodora pišu Petra Rajić Šikanjić i Zrinka Premužić, rekonstrukciji prehrane benediktinskih redovnica 17. i 18. stoljeća temeljem analize stabilnih izotopa ugljika i dušika ljudskih ostataka posvetili su se Mario Carić i Mario Novak, kemijska ispitivanja materijala iz grobnica crkve sv. Teodora provela je i opisala Tea Zubin Ferri, o restauriranju nalaza piše Monika Petrović, a arhivsko gradivo pulskoga samostana svetoga Teodora proučio je i popisao Gordan Grzunov. Knjiga je, usprkos sudjelovanju većega broja stručnjaka različitih znanstvenih disciplina, napisana tečno i ujednačeno. Naglasak je ipak na obradi pokretnih nalaza iz grobnica, s posebnim osvrtom na ukopne (pogrebne) krune, čime se na vrlo temeljit i stručan način pozabavila autorica Bradara.

U knjizi doznajemo o sudbini pulskoga samostana sv. Teodora, o njegovim korisnicama, o njihovom životu i smrti te o novovjekovnim običajima prilikom ulaska u samostan, običajima pri ukopu i ostalim životnim prilikama časnih sestara i kandidatkinja. Bradara nas uvodi u priču o samostanu koristeći se preciznim i znanstveno provjerljivim podacima, koje potom začinjava podacima dobivenim iz arheoloških istraživanja, a koja omogućuju bolji uvid u svakodnevicu i odnos prema smrti ove zajednice. U knjizi je stalno prisutna fina granica između isključivo znanstvenih podataka koji su marom autorice nadišli svoju osnovnu suhoparnost. Osim što vrlo stručno i temeljito obrađuje sve pokretne nalaze, autorica ih lijepo povezuje s arhivskim podacima i svim analizama provedenim pri obradi i istraživanju.

Za ukop redovnica služilo je jedanaest zidanih pravokutnih grobnica ispod poda crkve, a bile su pokrivenе kamenim pločama s metalnim alkama. Vjerojatno su nastale u 15. stoljeću, a služile su i za ukop okolnoga stanovništva, bez obzira na zabrane koje su postojale. U grobnicama su nađeni osobni predmeti pokojnih, kao što su dijelovi odjeće (dugmad, pribadače, kopče – od kojih je rijetkost kopča za sapinjanje muškoga ovratnika iz 18. stoljeća, jedna od četiri pronađene u Hrvatskoj), medicinska pomagala (također rijedak nalaz, svjedočanstvo načina liječenja do 19. stoljeća kada se puštala krv i zarezivala rana koja se dnevno previjala, a povijala se pronađenim medicinskim pomagalom), nakit (prstenje, ukrasne igle, pogrebne krune) i nabožni predmeti (krunice, križevi, medaljice, brevari) iz kojih razaznajemo omiljene svece (sv. Franjo Asiški, sv. Antun Padovanski, sv. Benedikt) i hodočasnička mjesta (Loreto, Einsiedlen, Passau, Sirolo, Rijeka) koja posjećuju osobe ukopane u grobnice zajedno s redovnicama. Redovnice su bile u strogoj klauzuri te nisu smjele izlaziti iz samostana.

Najveću težinu i znanstveni prinos svakako donosi poglavlje o pogrebnim krunama. Autorica prvi put u hrvatskoj znanstvenoj literaturi obrađuje ovaj fenomen koristeći se podacima dobivenima iz arheoloških istraživanja, konzervatorsko-restauratorskih radova i analiza te pomnoga iščitavanja relevantne europske literature. Ovo će poglavlje svakako biti osnova i relevantna građa za svako daljnje bavljenje fenomenom pogrebnih kruna. Riječ je o predmetima koji su darivani osobama uzorna života, najčešće djeci, ali i odraslim ženskim i muškim osobama, a njihovu upotrebu pratimo do 16. do 19. stoljeća. Na simboličan način predstavljaju djevičanstvo, nebesko vjenčanje ili krunu života. Pod pojmom pogrebna kruna podrazumijevao se vijenac, dijadema, konstrukcija s uzdignutim lukovima, a mogla je biti oblikovana tako da prekriva

tjeme glave i podsjeća na kapu. Mnogobrojnim prepletima žica i žičica raznih debljina, ponekad pozlaćenih i posrebrjenih, stvarali su se maštoviti uzorci koji su dodatno bili obogaćeni raznim perlicama, stakalcima, tekstilnim dijelovima, oponašajući biljne elemente poput raznih cvjetića ili grančica. Možemo ih smatrati skupocjenim proizvodima, što se može vidjeti po minucioznom načinu izrade i materijalu od kojega su rađene. Posebno je dojmljiva predanost i strpljivost autorice u iščitavanju i prepoznavanju tipova ukrasa, kao i načina njihove izrade. Autorica ostavlja za kraj i neka pitanja neodgovorenima – ostaje otvoreno pitanje komu su pulske pogrebne krune pripadale, kao i podrijetlo nemaloga broja pogrebnih kruna pronađenih u crkvi sv. Teodora. S obzirom na to da se prema dosad dostupnim nalazima uočava da su pogrebne krune najzastupljenije (ili možda samo najbolje istražene) u sjevernim dijelovima srednje Europe, valja pretpostaviti da iz tih krajeva potječu i pulske krune.

Ova knjiga plod je uspješne suradnje znanstvenika različitih disciplina. Zbog svih obrađenih tema, smatramo da će publikacija svojim znanstvenim i stručnim sadržajem biti ne samo informativna već i istraživački vrijedna te zanimljiva stručnjacima koji se ovom problematikom bave, kao i studentima raznih humanističkih i društvenih znanosti. Jasnoća i ilustrativnost arheoloških sadržaja zainteresirat će, vjerujemo, i širu publiku te popularizirati ovu, u Hrvatskoj još uvijek nedovoljno objavljivanu tematiku. Posebno ističemo da je važnost ovakve publikacije u primjeni. Kvaliteta prikupljenih radova, nerijetko realiziranih timskim radom i multidisciplinarnim pristupom, potvrda su uspješnosti implementacije suvremenoga pristupa istraživanjima, zbog čega objavu djela smatramo važnim prinosom hrvatskoj znanosti te ga najtoplije preporučujemo stručnoj i široj javnosti.

Ana Azinović Bebek

Attilio Krizmanić, *Prostorni razvitak Pule 1813. – 1918.*, Pula: Povijesni i pomorski muzej Istre – Museo storico e navale dell'Istria, 2023., 199 str.

Riječ je o postumno objavljenom tekstu Attilija Krizmanića (1935. – 2022.), pulskoga arhitekta, urbanista i konzervatora. U izdanju Povijesnoga i pomorskoga muzeja Istre, uz knjigu *Prostorni razvitak Pule 1813. – 1918.* objavljena je i monografija *Građevine komunalnog sustava 1813. – 1918.*, a obje se